

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
دانشگاه تربیت معلم آذربایجان
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه زبان و ادبیات عربی

پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد
رشته ی زبان و ادبیات عربی

اسلوب تاکید در قرآن (۵ جزء اول)

استاد راهنما:

دکتر محمد رضا اسلامی

استاد مشاور:

دکتر سید رضا موسوی

پژوهشگر:

اسحق اصغری سراسکانرود

اسفند / ۱۳۹۰

تبریز / ایران

تقدیم به :

خاک آذربایجان که ذره ذره شیفته ی شعله های آفتاب است

به زنان و مردان همیشه جاویدش

چشمه های جوشان محبت پدر و مادرم که رو به سوی بی نهایت جاری است

نگاه های سرشار از صمیمیت برادران و خواهرانم

و در نهایت تقدیم به :

زلال آرزوهایم همسر

تشکر و قدر دانی

خداوند سبحان را شکرگزارم که توانایی انجام این مختصر را بر حقیر ارزانی داشته و چراغ علم را فراروی زندگی‌م قرار داده است .

از استاد محترم راهنما جناب آقای دکتر اسلامی که راهنمایی بنده را در انجام این پایان نامه به عهده گرفتند و پیوسته در مراحل مختلف این پژوهش از راهنمایی‌ها و نکته‌سنجی‌ها دریغ ننمودند و در مشکلات همراه و همگام بنده بودند ، بی نهایت سپاسگزارم و از خداوند برای ایشان و خانواده محترمشان طول عمر و صحت و سلامت را خواستارم .

همچنین از استاد محترم مشاور جناب آقای دکتر موسوی که بزرگوارانه نکات لازم را یادآوری نمودند ، کمال تقدیر و تشکر را دارم .

همچنین از اساتید محترم گروه زبان و ادبیات عرب ، استاد ولیزاده ، استاد غیبی ، استاد قهرمانی ، استاد حاجی زاده ، استاد مقدم و سایر اساتید کمال تقدیر و تشکر را دارم و از خداوند متعال توفیق روزافزون همه آنان را خواستارم .

در پایان از همسر مهربان و فداکارم که نوشتن این پایان نامه را مدیون فداکاری و از خود گذشتگی ایشان می‌دانم و همچنین از فرزندم «علی» که به خاطر من از بازیهای کودکانه اش چشم پوشید ، سپاسگزارم و از خداوند رسیدن به آرزوهای پاکشان را خواستارم .

اسحق اصغری - اسفند ۱۳۹۰

چکیده:

قرآن کتاب الهی و کلام حق تعالی، بزرگترین معجزه‌ی جاودانه‌ی آخرین پیام آور الهی، عصاره و چکیده‌ی همه کتابهای آسمانی است. یگانه کتابی که می‌تواند همه خواسته‌های جوامع بشری را در همه ابعاد عبادی، تربیتی، اخلاقی، فرهنگی، هنری، سیاسی، اقتصادی، قضایی و علمی به بهترین شکل برآورده سازد و انسان را به سوی عالی‌ترین مراتب رشد و کمال انسانی رهنمون شود. برای رسیدن به این امور مهم، برترین و زیباترین روش‌های حکیمانه را به کار برده است. از جمله این روش‌ها زینت بخشیدن کلام با تأکید می‌باشد که آدمی را به سمت و سوی برنامه‌های انسان ساز سوق می‌دهد. این روش در تعلیم و تربیت بسیار مؤثر و خصوصاً در مورد افراد جاهل و لجوج بسیار راه‌گشا است. به همین خاطر است که می‌بینیم بیشتر آیات قرآن دارای تأکید می‌باشند.

اسلوب تأکید از جمله اسلوب‌های مهم بکار رفته در قرآن و زبان عربی می‌باشد بدلیل اینکه نقش بسیار مهمی در تفسیر و تاویل آیات قرآنی دارد به همین خاطر «تأکید» و کاربرد آن در قرآن از جمله مباحث علوم قرآنی است که مفسران و علمای علم بلاغت بدان پرداخته‌اند. با جستجو در منابع علمی وابسته به زبان عربی و با تکیه بر شواهد قرآنی این نتیجه به دست می‌آید که اسلوب تأکید در متن قرآن کریم به شیوه‌های گوناگون به کار رفته است. چرا که تأکید در قرآن گاه با حروف تأکید ذکر شده و گاه به صورت افزودن حروف در ساختمان کلمه و گاه به صورت تأکید لفظی و معنوی (تکرار)، گاه تأکید با اسلوب سوگند و شیوه‌های بلاغی ظهور پیدا می‌کند.

پایان نامه حاضر اسلوب تأکید را در کلام عربی با شواهد قرآنی تا آنجا که بضاعت و توان فهم و بیان آن باشد مورد بررسی قرار می‌دهد.

کلمات کلیدی: تأکید، حروف تأکید، تأکید لفظی، تأکید معنوی، قرآن

عنوان	صفحه
چکیده.....	ج
مقدمه	۱
تعریف مسأله.....	۳
سؤالهای اصلی تحقیق	۴
فرضیه های تحقیق.....	۴
اهداف و کاربردهای تحقیق.....	۴
پیشینه بحث و جنبه نوآوری	۵
تعریف تأکید	۶
اسباب و اغراض تأکید	۷

فصل اول : حروف موکد

تعریف حرف معنا	۱۰
تقسیم بندی حروف معانی از منظر تأکید	۱۰
حروفی که ذاتا در معنای تأکیدی وضع شده اند.....	۱۱
حروفی که در تأکید وضع شده اند.....	۱۱
إِنَّ	۱۱
« إِنَّ » موکد چیست؟.....	۱۲
کاربرد جمله اسمی با « إِنَّ ».....	۱۲
إِنْ مَخْفَفٌ.....	۱۲
أَنَّ	۱۳
«أَنَّ» مَخْفَفٌ.....	۱۴
نون تأکید.....	۱۵
نحوه تأکید نون ثقیله و خفیفه.....	۱۷

عنوان	صفحه
-------	------

۱۷	قد
۱۸	لام ابتدا
۱۸	فایده لام ابتدا
۱۹	مواضع کاربرد لام ابتدا
۲۱	«لا» نفی جنس
۲۲	لن
۲۴	حروفی که به دلالت تضمنی در تأکید وضع شده اند
۲۴	اما
۲۴	لکن
۲۶	کأنَّ
۲۷	حروف حصر، تأکیدی فوق بر تأکید
۲۷	روشهای قصر با حروف
۲۸	ضمیر فصل
۲۹	إنَّما و أمَّا
۳۰	إلَّا
۳۱	لَمَّا به معنای إلَّا
۳۲	ارتباط قرار گرفتن پاره ای از حروف معانی در شرایط خاص با تأکید
۳۲	لام جحد
۳۳	ادوات ندا
۳۳	سین و سوف
۳۵	ألا استفتاحیه
۳۶	ألا عرض و تحضیض
۳۷	إذن

۳۸ «أل» استغراق.....

۳۸ لَمَّا.....

۳۹ لیت و لعلَّ.....

فصل دوم : تأکید با زیادت حرف در ساختمان یک کلمه

۴۱ مقدمه.....

۴۲ ارائه شاخص ها و معیارهایی برای تشخیص «قوة اللفظ لقوة المعنى».....

۴۴ تکرار حرف اصلی در ساختمان اسم و فعل.....

۴۵ تکرار حرف اصلی در ساختمان فعل.....

۴۸ تکرار حرف اصلی در ساختمان اسم.....

۴۹ افزودن حرف به ساختمان اصلی اسم و فعل.....

۵۰ افزودن حرف به ساختمان اصلی فعل.....

۵۷ افزودن حرف به ساختمان اصلی اسم.....

۵۷ مشتقات ابواب ثلاثی مزید.....

۵۸ افزودن «ان» به آخر اسم.....

۵۹ افزودن علامت تانیث به اسم.....

۶۲ افزودن به حروف دیگر.....

۶۳ افزودن حرف به همراه تکرار آن در اسم و فعل.....

۶۳ افزودن حرف به همراه تکرار آن در ساختمان فعل.....

۶۵ افزودن حرف به همراه تکرار آن در ساختمان اصلی اسم.....

فصل سوم : تکرار

۶۷ مقدمه.....

۶۷ انگیزه های مختلف تکرار آیات.....

۶۸ تأکید معنوی.....

صفحه

عنوان

۶۹	تأکید لفظی.....
۷۰	تکرار عامل یا فعل.....
۷۰	تکرار اسم.....
۷۱	تکرار حرف.....
۷۱	تکرار ضمیر.....
۷۲	مفعول مطلق تأکیدی.....
۷۳	حال مؤکد.....
۷۳	بدل.....
۷۴	بدل بعض از کل.....
۷۵	بدل اشمال.....
۷۵	عطف.....
۷۶	عطف خاص بر عام و عام بر خاص.....
۷۶	وصف.....
۷۷	نوع دیگری از تأکید(ذکر مصدر پس از فعل).....
۷۷	قطع از تابعیت.....

فصل چهارم : تأکید با روش های بلاغی و تأکید با اسلوب قسم

۷۹	مقدمه.....
۷۹	بخش اول : تأکید با روشهای بلاغی.....
۷۹	مقدم داشتن آنچه باید مؤخر باشد.....
۸۰	استفاده از اسم ظاهر به جای ضمیر.....
۸۰	عدول از جمله انشائی به جمله خبری.....
۸۱	عدول از فعل امر به استفهام.....
۸۱	ذکر کلّ و اراده جزء.....

۸۲اقتصار
۸۲التفات
۸۳تقديم مسند اليه
۸۴جمله اسميه
۸۴ذکر فايده ها و زيان ها
۸۵تفسير
۸۶بخش دوم : تأکید با اسلوب قسم
۸۶ماهيت سوگند
۸۸ساختار سوگند
۸۹انواع سوگندهای قرآنی
۹۰انشاء سوگند
۹۱اخبار از سوگند
۹۲گستره سوگند
فصل پنجم : جدول آیات تأکیدی تا جزء ۵ (سوره های حمد - بقره - آل عمران - نساء)	
۹۴مقدمه :
۹۵آیات تأکیدی سوره حمد
۹۵آیات تأکیدی سوره بقره
۱۰۶آیات تأکیدی سوره آل عمران
۱۱۵آیات تأکیدی سوره نساء
۱۲۶خاتمه و نتیجه گیری
۱۲۷نمودار اسلوب تأکید در سوره بقره
۱۲۸نمودار اسلوب تأکید در سوره آل عمران
۱۲۹نمودار اسلوب تأکید در سوره نساء
۱۳۰منابع فارسی
۱۳۰منابع عربی
۱۳۶چکیده انگلیسی

تاکید در قرآن از دیرباز توجه ادیبان زبان عربی و به خصوص مفسران قرآن کریم را به خود جلب کرده است، چراکه فهم صحیح آیات الهی و تفسیر و تأویل دقیق آنها، در درجه اول در گرو شناخت دلالت معنایی و تعبیری کلمات است به دیگر سخن، اسباب شکوفایی چنین مباحثی در زبان عربی به برکت کتاب حق تعالی فراهم آمده است این در حالی است که تا چند دهه ی اخیر در زبان عربی کتابی مستقل که به مباحث تاکید در قرآن بپردازد، به رشته ی تحریر در نیامده بود و آن چه به طور پراکنده در این زمینه در کتب لغت، بلاغت و دستور زبان (نحو) و غیره یافت می شود در مقایسه با سایر مباحث مطرح شده در زبان عربی بسیار اندک می باشد.

با این حال، پژوهشی تطبیقی در زمینه ی اسلوب تاکید در قرآن، گامی مؤثر در زمینه ی شناخت آیات قرآنی از منظر تاکید خواهد بود ضمن آن که این امکان را برای زبان آموزان و مترجمان و همچنین مفسران قرآن فراهم می سازد تا با شناخت اسلوب های تاکید استفاده شده در هر آیه، بتوانند با توجه به سیاق سخن، معادلی مناسب از نظر معنا برای آیاتی که اسلوب تاکید در آنها به کار گرفته شده، برگزینند.

تاکید را می توان در تمامی ابعاد زندگانی انسان و در همه علوم و فنون جستجو کرد. شاید روزی را در زندگی انسان نتوان تصور کرد که از تحقیق مفهوم و معنای تاکید خالی باشد. جهان خارج از انسان نیز در ارتباط تنگاتنگ با مفهوم تاکید قرار دارد. طرح نظریات گوناگون و بیان ادله و براهین اثبات کننده آنها و رد ابرامها و رسیدن به نتایج متقن در علوم گوناگون، همه و همه گونه های مختلفی از شکل گیری مفهوم تاکید را نشان می دهد. در اقسام مختلف هنر چون نقاشی با زمینه ی پر رنگ و روشن نشان دادن چیزی و گاهی اوقات با کم رنگ جلوه دادن زمینه ای در فضای خاصی از نقاشی و نیز عکاسی، سینما، تئاتر، نمایشنامه، خط و خطابه با پایین و بالا بردن تن صدا و کشیدن حروف یک کلمه یا بخشی از جمله، تاکید صورت می پذیرد. بنابراین تاکید علاوه بر عنصر تکرار، با عناصر دیگر نیز می تواند ظهور پیدا کند.

اسلوب تاکید در زبان عربی نه تنها شامل تاکید مصطلح یعنی تاکید لفظی و معنوی می باشد ، بلکه دامنه آن گاه تا حروف نیز کشیده می شود در این پایان نامه بر آن شدیم که برخی روش های تاکید از جمله تاکید با زیادت حرف در ساختمان یک کلمه ، و تاکید با حروف ،تاکید با تکرار و انواع آن و تاکید با روش های بلاغی و تاکید با اسلوب قسم را بررسی کرده و سپس اسلوب های تاکید را تا جزء پنجم قرآن مشخص نماییم.

تعریف مسأله :

در علوم مربوط به زبان و ادبیات عربی همچون صرف ، نحو ، معانی ، بیان ، بدیع ، لغت و زبان شناسی تاکید و تحقق مفهوم آن به گونه های مختلفی طرح شده است ولی آنچه در آغاز به ذهن خواننده آشنای به مباحث ادبی زبان عربی خطور می کند تاکید مصطلح در علم نحو یعنی تابعی از توابع پنج گانه ، نون تاکید ثقیله و خفیفه ، اِن و اُن از حروف مشبیه بالفعل و « لام » تاکید است .

در آغاز نظر ما نسبت به تاکید اعم از تاکید مصطلح در علم نحو معطوف بود و آن عبارت بود از تشبیت و تحکیم و پافشاری بر لفظ ، معنا و جمله و حکم ، خواه با تکرار آن صورت پذیرد یا به اشکال دیگر و خواه از اعراب ما قبل خود پیروی کند یا نکند . بنابراین تاکید یک مبحث اصلی و مستقل ادبی است که شایسته است بدان توجه و عنایت ویژه ای معمول گردد به طوری که می توان آن را به عنوان یک اسلوب ادبی به شمار آورد که مشتمل بر ساختارها و اشکال متعددی در علم نحو ، صرف ، لغت ، بلاغت و نقد و زبان شناسی می باشد . بنابراین با توجه به گستردگی مباحث این موضوع جا دارد تا کتابی مستقل در زبان و ادبیات عربی به موضوع تاکید ، شناسایی گونه ها و ساختارهای متعدد آن در علوم پیش گفته اختصاص یافته و مورد تحلیل و بررسی قرارگیرد تا به دریافت دقیق پژوهندگان و دانشجویان در خط سیر مطالعه و پژوهش در قرآن کریم ، کتب دینی و ادبی یاری رساند و از آنجا که در ادبیات فارسی به جز قیود تاکیدی و گاه ترجمه مفعول مطلق ، معادلی برای بیان اشکال و گونه های مختلف تاکید در زبان عربی وجود ندارد ، در نتیجه این تحقیق می توان زمینه ای برای ساخت معادلهایی در زبان و ادبیات فارسی برای متخصصان آن فراهم آورد . از این رو ، موضوع اسلوب تاکید در قرآن که همان اسلوب تاکید در زبان عربی می باشد را برگزیدیم و لیکن چون دامنه موضوع بسیار گسترده و وسیع گردید با هدایت و راهنمایی استاد راهنما دایره و زمینه تحقیق را تنگ تر کرده و به اسلوب تاکید در قرآن (پنج جزء اول) تغییر دادیم تا به صورت دقیق تر به این موضوع پرداخته شود .

سئوالهای اصلی تحقیق:

- ۱- آیا تاکید منحصر به یکی از توابع پنج گانه ، نون تاکید ، اِنَّ و اَنَّ و «لام» ابتداست ؟
- ۲- آیا در علم نحو علاوه بر موارد یاد شده ، اشکالی از تاکید یافت می شود؟
- ۳- آیا در علوم بلاغی ساختارهای تاکیدی وجود دارند؟
- ۴- آیا اسلوب قسم نوعی از اسالیب تاکید می باشد ؟

فرضیه های تحقیق

- ۱- اسلوب تاکید در علم نحو شامل ساختارهای متعددی است که برخی از آنها ، مباحث اصلی آن را شامل شده و برخی دیگر غالباً از نظر کاربردی شناخته شده نیستند مثل اسلوب قسم ، اشتغال و
- ۲- در علم بلاغت الگوهای چون اسلوب حصر و برخی اشکال تشبیه وجود دارند که می توان با آنها ساختارهای تاکیدی را محقق ساخت .
- ۳- حروف از نظر کمی و کیفی در ساختمان یک واژه در تحقق مفهوم تاکید نقش شگرفی را ایفا می کنند .
- ۴- اشکال گوناگونی در علم اشتقاق ، صرف ، لغت و زبان شناسی وجود دارند که می تواند لفظ و معنا و حکم را مورد تاکید قرار دهد .

اهداف و کاربردهای تحقیق :

- ۱- شناسایی و ارائه جنبه های کاربردی تاکید و ساختارهای آن در علم نحو ، صرف و بلاغت .
 - ۲- شناسایی ، استخراج و جمع آوری گونه های تاکیدی .
 - ۳- معرفی و ارائه راه کارهای مختلف برای تاکید لفظ ، معنا و حکم .
 - ۴- شناسایی ، استخراج و جمع آوری آیات تاکیدی پنج جزء اول قرآن کریم
- همچنین می توان ادیبان و پژوهشگران را در بکارگیری اسلوبهای تاکیدی یاری رساند و زمینه ای برای محققان زبان و ادبیات فارسی جهت دستیابی به معادلهای مناسب برای ساختارهای تاکیدی زبان عربی فراهم می سازد و نیز در ترجمه قرآن کریم با شناسایی آیات تاکیدی به مترجمان یاری خواهد رساند .

پیشینه بحث و جنبه نوآوری :

مایه های این بحث را می توان به طور پراکنده در علم نحو ، صرف ، لغت ، بلاغت ملاحظه کرد . برخی از ساختارهای تاکیدی از جمله سرفصلهای مباحث این علوم می باشد و برخی در ضمن مباحث آنها طرح شده است که در هر دو بخش ، برخی شناخته شده و برخی شناخته نشده است و به جز مقاله ای با نام اسلوب های تاکید در زبان قرآن نوشته دکتر مینا جیگاره^۱ و همچنین کتاب اسالیب التوکید من خلال القرآن الکریم نوشته دکتر احمد مختارالبرزة که فقط به دو اسلوب تاکیدی پرداخته است ، تاکنون (تا تصویب پایان نامه) در جهت بسط و ایضاح آن به طور مستقل تحقیق و پژوهش گسترده و طبقه بندی شده ای شامل و مدون صورت نگرفته است . بنابراین ضروری است بحث مستقلی در خصوص شناسایی اسلوبهای تاکید در علوم یاد شده ، استخراج ، جمع آوری و طبقه بندی شود تا محققان و دانشجویان را از یک سو در دریافت روشن معانی واقعی کلام خداوند متعال و از سوی دیگر در به کار بستن گونه های مختلف تاکیدی آشنا سازد آنچه در اینجا لازم به توضیح است اینست که سال گذشته موقع تصویب پایان نامه قصد داشتم موضوع اسلوب تاکید در قرآن را انتخاب کنم و لیکن پس از مشورت با اساتید محترم راهنما و مشاور تصمیم بر محدود کردن موضوع گرفتم تا زمینه بحث محدود تر و دقیقتر صورت گیرد از این رو ، موضوع پایان نامه به « اسلوب تاکید در قرآن پنج جزء اول » محدود شد. و پس از فیش برداری و مطالعه کتابهای مختلف اعم از نحو، صرف ، بلاغت ، لغت و اشتقاق جمع بندی پایان نامه آغاز شد .

قبل از ورود به مباحث اصلی به اجمال در باب تعریف تأکید ، در مورد اغراض و اهداف و اسباب تاکید بحث خواهد شد.

^۱عضو هیأت علمی دانشگاه الزهراء

تعریف تأکید :

در لغت و استعمال تأکید و توکید هر دو بکار رفته است ، اگر چه لغت شناسان هر دو را به یک معنا ذکر کرده اند لیکن برخی از آنان کاربرد «اَکَّد» را در پیمان بستن و غم خوردن بر آن نیکوتر شمرده اند و کاربرد «وَوَكَّد» را در قول و قسم های زبانی . ثانیاً «وَوَكَّد» را فصیح تراز «اَکَّد» دانسته و «اَکَّد» را بعنوان لغتی در «وَوَكَّد» به حساب آورده اند که در استعمالات کلامی به کار گرفته می شود^۲ و در واقع واو به همزه تبدیل شده است.^۳

گفتنی است که در قرآن کریم واژه توکید برای میثاق و عقد ایمان به کار رفته است : ﴿وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا﴾ نحل / ۹۱ همچنین در زیارت جامعه می خوانیم «وَوَكَّدْتُمْ مِيثَاقَهُ»^۴ و در زیارت صاحب الزمان (ع) آمده است : «السلام عليك يا ميثاق الله الذي أخذَه وَوَكَّدَه»^۵.

تأکید در اصطلاح اهل زبان، از ابعاد مختلفی قابل بررسی است، زیرا در علوم مختلف چون نحودر « تأکید تابعی » و معانی در مبحث « خبر طلبی و انکاری ، تخصیص و تأکید و حصر » و در بدیع در مبحث « تأکید المدح بما يشبه الذم » و عکس آن مطرح شده است.

آنچه در صدد بیان آن در خصوص تأکید هستیم علاوه بر تأکید نحوی «تأکید لفظی و معنوی و انواع آنها» تأکید با حروف موکد همچنین نقش زیادت حرف در ساختمان یک کلمه در شکل گیری ساختارهای تأکیدی و تأکید با روش های بلاغی ، اسلوب قسم و نقش تأکیدی آن خواهد بود.

^۲ -مجد الدین الفیروز آبادی ، القاموس المحيط ج ۱ ، ص ۵۴۰ .

^۳ -ابوالحسین ، احمد بن فارس بن زکریا ، معجم مقاییس اللغه ، ج ۱ ، ص ۱۲۵ .

^۴ -حاج شیخ عباس قمی ، کلیات مفاتیح الجنان ، ص ۱۰۸۸ .

^۵ -همان ، ص ۱۰۴۲ .

اسباب و اغراض تأکید :

سوال اساسی در این زمینه آن است که اساساً ساختارها و اسلوبهای تأکیدی در کلام به چه منظور به کار می روند.

۱- گاهی تأکید برای تقریر و تثبیت معنا در ذهن مخاطب است: اگر چه هیچ گونه انکار و شکی در میان نباشد ، مانند ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا ﴾ انسان / ۲۳ پس از آنکه اسناد با «إِنَّ» تأکید شده دو عنصر تأکیدی دیگر ضمیر «نحن» و «تنزیلاً» ذکر شده تا تنزیل قرآن از ناحیه خداوند در جان حضرت رسول مستقر و ثابت گردد: اگر چه هیچ گونه شک و انکاری در دل ایشان درباره آن پیدا نکرده است .^۶

۲- گاهی تأکید برای تحقیق و تثبیت معنا در ذهن متکلم است ^۷ مثل ﴿ إِنِّي أَنسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُم مِّنْهَا بِقَبَسٍ ﴾ طه / ۱۰ .

۳- برای رد انکار مخاطب است که با توجه به نسبت انکار او و ادوات تأکید تغییر می کنند ^۸ ﴿ قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ﴾ یس / ۱۶ .

۴- برای از بین بردن شبهه به دلیل غرابتی که در خبر احساس می شود و نیازی که بر تقریر ، تحقیق و تثبیت معنا دارد ^۹ مانند ﴿ فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا رَبُّكَ ﴾ طه / ۱۱ تأکید به «إِنَّ» و ضمیر «أنا» برای تأکید دلالت و تحقیق معرفت و از بین بردن شبهه است ^{۱۰} .

^۶- ابوالقاسم جاراله محمود بن عمر الزمخشری ، الکشاف عن حقائق التنزیل و عیون الاقوایل فی وجوه التاویل ، ج ۴ ، ص ۵۳۹ .

^۷- همان ج ۳ ، ص ۴۱ .

^۸- سعدالدین تفتازانی ، المطول علی التلخیص ، ص ۵۳ .

^۹- همان ، ص ۵۳ .

^{۱۰}- زمخشری ، پیشین ، ج ۳ ، ص ۴۲ .

۵- گاهی تأکید مظهري برای علاقه و توجه ذهن به خبر است در این صورت شایسته است که خبر تقویت گردد ، اگر چه مخاطب آن را قبول دارد. ﴿وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُونَ﴾ بقره / ۱۴ .

۶- برای دفع مجاز گویی : ابن جنی معتقد است که قویترین دلیل برای شیوع مجاز در زبان عربی وقوع تأکید است^{۱۱} .

۷- برای تحدی و مبارزه طلبی مشرکان و منکران و معاندان است.

۸- دفع توهم عدم شمول . مانند «لا»ی نفی جنس.

۹- برای بیدار ساختن مخاطب از غفلت ، مثل حروف تنبیه و حروف استفتاح.

۱۰- برای ترغیب و تشویق مخاطب نسبت به انجام امور پسندیده و اجتناب از امور ناپسند.

۱۱- عبرت پذیری .

۱۲- گاهی تأکید برای تقریر وعده الهی و تثبیت آن جهت حصول اطمینان بیشتر در دلهاست . مانند ﴿وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا وَ مَنْ أَصْدَقَ مِنَ اللَّهِ قِيلًا﴾ نساء / ۱۲۲ دو مصدر «وعدة» و «حقاً» به صورت موکد ذکر شده اند. «وعد» موکد لافسه و «حقاً» موکد غیر است و جمله «من اصدق ...» به عنوان تأکید سوم، تأکید بلیغ تری دارد . فایده این عبارت موکد با سه عنصر تأکیدی این است که بندگان به وعده های الهی ، ایمان و اطمینان حاصل کنند و عمل صالح انجام دهند و به پاداش آن یقین داشته باشند^{۱۲} .

^{۱۱} ابوالفتح عثمان ابن جنی ، الخصائص ، ج ۲ ، ص ۴۵۳ .

^{۱۲} زمخشری ، پیشین ، ج ۱ ، ص ۴۴۰ .

فصل اول

حروف مؤنث

تعریف حرف معنا

حرف معنا کلمه ای است که به خودی خود و مستقلا دلالت بر معنایی نمی کند بلکه معنای آن با غیر خود (یعنی به همراه اسم یا فعل یا بین دو اسم یا بین دو فعل یا بین فعل و اسم) ظهور پیدا می کند .

تقسیم بندی حروف معانی از منظر تأکید

در این فصل به آن دسته از حروف معانی می پردازیم که به اشکال گوناگون با تأکید در ارتباط هستند .

۱- برخی از حروف معانی ذاتا دارای شخصیت تأکیدی هستند یعنی در هر شرایطی که قرار بگیرند جز تأکید هیچ معنای دیگری از آنها متصور نیست . به عبارت دیگر این حروف به دلالت وضعی مطابقی برای تأکید وضع شده اند مانند **إِنَّ** ، **أَنَّ** ، **نُون** تأکید و

۲- کاربرد پاره ای دیگر از حروف معانی صرفا بیانگر معنای تأکید نیست بلکه علاوه بر آن ، به دلالت تضمینی در بردارنده معانی دیگری نیز هست : یعنی ، معنای تأکیدی جزئی از مدلول آنهاست . این حروف عبارتند از «**أما**» ، «**لکن**» و «**كأن**» .

۳- برخی دیگر از حروف معانی زمانی که در حالت ترکیبی یا در شرایط خاصی در جمله قرار بگیرند اسلوب حصر یا قصر را به وجود می آورند که دانشمندان ادب ، آن را تأکیدی فوق تأکید خوانده اند . زیرا در بردارنده نفی و اثبات هستند ، نفی چیزی از عموم و اثبات آن برای شیء واحد . از این رو ، آن را تأکیدی فوق بر تأکید خوانده اند . حال آنکه در تأکید فقط جنبه اثباتی وجود دارد . مانند «**إنما** ، **أنا** ، **ألا** ، **لما** به معنای **إلا** »

۴- دسته ای دیگر از حروف ذاتا در معانی مختلف غیر از تأکید وضع شده اند . از این رو ، شخصیت تأکیدی ندارند ولی اگر در شرایط خاصی قرار گیرند و از شروط ویژه ای برخوردار باشند مفید معنای تأکید خواهند بود، مانند «**لام**» **جحد** ، «**سین**» و «**سوف**» و «حروف ندا» و